

HISTORICKÝ ÚVOD K TÉMATU HOLOCAUSTU

1. DĚJINY ŽIDŮ OD POČÁTKŮ PO ŠOA
2. VZNIK NOVODOBÉHO STÁTU IZRAEL
3. VÝZNAMNÉ UDÁLOSTI V HISTORII ŠOA
4. ZÁVĚREM

DĚJINY ŽIDŮ OD POČÁTKŮ PO ŠOA

Starověk

Židé si vydobyli významné místo mezi národy orientálního starověku a kolem roku 1000 před naším letopočtem založili svůj stát. Od ostatních starověkých národů se odlišovali vírou v jednoho boha (monoteismus). Židovské náboženské představy, mýty i historie jsou sepsány v Tóře (ve Starém zákoně). Důležitá dějinná křižovatka Předního východu vedla k dlouholetému stýkání a potýkání židovského národa s národy okolními (Egyptané, Asyřané, Babyloňané, Řekové...) a posléze k rozdělení a oslabování židovského státu. Definitivní **zánik židovského státu** měli na svědomí Římané během 1. a 2. století našeho letopočtu.

Diaspora

Poté se Židé rozešli do celého tehdy známého světa (tzv. rozptýlení – **diaspora**). Mnozí Židé se dostali také do Evropy, kde vytvořili dvě jazykově i kulturně odlišné skupiny – sefardskou (na území Pyrenejského poloostrova, hovořící románským jazykem zvaným ladino) a aškenázskou (především ve střední Evropě, hovořící germánským jazykem zvaným jidiš). Oba dva jazyky svědčí o postupné snaze přiblížit se prostředí, ve kterém židovská komunita žila. Pro náboženské účely byla nadále používána **hebrejšтина** a židovské osídlení tvořilo zpravidla uzavřenou jednotku. Židé si stále uchovávali svou víru – **judaismus**.

Středověk

Židé byli považováni za majetek panovníka, přesto se postavení židovské komunity během středověku zhoršovalo. Byli nuceni žít v omezeném prostoru (tzv. **ghetta**), nesměli vlastnit půdu a vykonávat některá povolání, nesměli se svobodně stýkat s křesťany a často museli nosit zvláštní označení. Významnou roli sehrál i křesťanský pohled na Židy jako na viníky smrti Ježíše Krista. Protižidovské nálady se stupňovaly především v době křížových výprav. Častým způsobem útlaku se staly tzv. **pogromy** – vpády do ghatt, loupení, zabíjení, ničení. Židé byli vyháněni z měst, ale i ze země – západní Evropa byla v tomto směru často radikálnější, proto můžeme sledovat stěhování židovských komunit na východ – například po roce 1492 ze Španělska.

Novověk

I v dalších stoletích byli Židé utlačováni – například ještě v 18. století platila v Čechách nařízení, která omezovala počet židovských rodin, vymezovala místa, kde mohli Židé žít. Císařovna Marie Terezie dokonce nařídila Židům opustit Prahu, později však od tohoto příkazu upustila.

Od konce 18. století docházelo pod vlivem myšlenek francouzské revoluce, osvícenství a liberalismu k postupnému osvobozování židovského obyvatelstva a jeho zrovnoprávnování – **emancipaci**. Ta probíhala souběžně s emancipací rolníků a později dalších skupin, například černochů, proletariátu či žen. Nejpozději ve druhé polovině 19. století se Židé stali ve většině evropských zemí rovnoprávnými občany. Ve stejné době se však objevila nová forma nepřátelství vůči Židům – **moderní antisemitismus** – založená na rasových teoriích, které

je považují za méněcennou, ale také velmi nebezpečnou skupinu obyvatel. Moderní antisemitismus se šířil jako politické hnutí ze zemí, kde již byli Židé emancipováni a stále více se přizpůsobovali většinové společnosti, například z Německa. Vliv antisemitismu konce 19. století ilustrují například **Dreyfusova aféra** (ve Francii byl nespravedlivě obviněn židovský důstojník Dreyfuss z údajné špionáže ve prospěch Německa) a **Hilsnerova aféra** (v Čechách byl nespravedlivě odsouzen Žid Leopold Hilsner z vraždy křesťanské panny za účelem získání její krve). Na přelomu 19. a 20. století se protižidovské nálady projeví zejména v carském Rusku, kde také docházelo k rozsáhlým pogromům, kvůli nimž část židovského obyvatelstva utíkala do západní Evropy či do Ameriky. Zde také vznikly **Protokoly sionských mudrců**, podvržený „plán“ Židů, jak získat nadvládu nad světem. Ve stejné době pod vlivem židovského nacionalismu a antisemitismu vznikla myšlenka **sionismu** – snaha Židů vytvořit vlastní stát. Zakladatelem tohoto hnutí se stal Theodor Herzl. Na druhé straně se mnozí Židé (především v západní Evropě) začali přizpůsobovat moderním poměrům, ve kterých žili – zbavili se tradičního oblečení a obyčejů, reformovali náboženské zvyky (někteří konvertovali ke křesťanství), používali místní jazyky. Tradiční židovské komunity zůstaly zejména v oblastech dnešního Polska a Ukrajiny.

Nacistická genocida Židů

Německo velmi silně poznamenala první světová válka. Adolf Hitler vytvořil nové vidění světa, **nacionální socialismus**, jehož významnou součástí se stal také **antisemitismus**. V Hitlerově (nacistickém) pojetí se stali Židé univerzálními viníky. Židé byli údajně vinni, že Německo prohrálo válku a podepsalo potupný mír, protože představovali komunistické nebezpečí a protože byli symbolem imperialismu a zbohatlé buržoazie. Otázkou je, nakolik obdobná propaganda zapůsobila na německou veřejnost (nakolik německá veřejnost negativní vztah k Židům sdílela), či zda pro ni byly přitažlivé jiné Hitlerovy sliby – sociální, nacionální, hospodářské. Každopádně Hitlerova pozice i díky velké hospodářské krizi sílila, a Německá nacionálně-socialistická strana pracujících (nacisté, NSDAP) tak obhájila v obou parlamentních volbách roku 1932 největší počet křesel. Hitler byl v roce 1933 jmenován říšským kancléřem.

Antisemitismus se stal jedním z klíčových bodů Hitlerova programu – obraz Žida jako nepřítele německého státu byl významnou součástí nacistické propagandy (plakáty, antisemitské čítanky pro děti, karikatury). Nacisté usilovali o „řešení židovské otázky“ v praxi. V Německu bez výraznějšího odporu německé veřejnosti, podobně jako později v okupovaných územích, zbavovali Židy jejich rovnocenného postavení ve společnosti, majetku, osobní svobody a dalších jistot. Po začátku druhé světové války přistoupili k jejich deportaci do ghatt a koncentračních táborů a nakonec k systematickému vyvražďování. Samotní nacisté tuto genocidu často eufemisticky nazývali „konečné řešení židovské otázky“.

Průběh genocidy Židů lze zhruba rozdělit do následujících fází:

Evidence a definice Židů

Předpokladem pro uplatňování diskriminačních nařízení byla definice „Žida“. Podle norimberských zákonů z roku 1935 byl za Žida považován ten, kdo měl nejméně tři prarodiče židovského vyznání (sám mohl být i jiného náboženského vyznání). Zároveň nacisté vytvořili i kategorie „míšenců“, lidí, kteří pocházeli ze „smíšených“ manželství. Definice Žida v nacistickém Německu – založená na náboženství a nikoli měření rasových znaků – byla také názorným dokladem nemožnosti praktického uplatnění „rasové vědy“. Norimberskými zákony vytvořily z téměř půl milionu německých Židů obyvatele druhého řádu. Židé byli donuceni se přihlásit a byli přísně evidováni. Později, na konferenci ve Wannsee, jež se týkala organizace deportací, nacisté odhadli počet všech evropských Židů, kteří měli být zavražděni, na více než 11 milionů.

Diskriminace

Nacisté se již od počátku své vlády snažili omezit lidská práva Židů a židovské komunity. Židé nesměli vykonávat určitá povolání, případně je mohli provozovat jen v rámci židovské komunity – například lékaři. Bylo omezeno jejich soukromé vlastnictví, nesměli vlastnit některé předměty, používat dopravní prostředky a byla omezována svoboda pohybu. Postupně tak **byli vytlačeni na sociální a ekonomický okraj společnosti**, mizeli z center společenského života, měst a sdělovacích prostředků. Ztratili nárok na vlastní identitu (všichni němečtí Židé mužského pohlaví museli přijmout ke svému jménu označení Israel, všechny německé židovské ženy Sara) i nárok na normální existenci. Za významný mezník antisemitských opatření bylo chápáno označení Židů – nejběžnějším symbolem byla **žlutá šesticípá hvězda s nápisem „Jude“ (Žid)**, kterou měli nosit Židé od šesti let věku na levé straně prsou, polští Židé nosili na rukávu bílou pásku s modrou Davidovou hvězdou.

Koncentrace a deportace

Vylučování Židů ze společnosti směřovalo k jejich soustředění ve zvláštních oblastech či ghettech. Po útoku na Polsko a začátku druhé světové války v roce 1939 nařídili nacisté shromáždění polských Židů **v ghettech**. Ta měla být zřizována poblíž železničních uzlů a měla sloužit pouze jako přechodné řešení před konečnou deportací vězňů. Zejména v ghettech v Polsku a Pobaltí vedly nesnesitelné životní podmínky (hlad, špína, přelidněnost, nemoci, zima) k úmrtnosti nevídaných rozměrů. Po okupaci Polska se nacisté také pokusili vytvořit zvláštní rezervaci pro Židy na Lublinsku, po několika transportech českých a rakouských Židů však od tohoto plánu upustili.

Likvidace

Na otázku, kdy přesně a jak se vedení nacistického Německa rozhodlo evropské Židy fyzicky zlikvidovat, neexistuje jednoznačná odpověď. Zprvu se zdálo, že se Hitler přes všechny radikální proklamace spokojí s vyhnáním Židů z Německa. Až do roku 1941 nacisté podporovali vystěhování Židů a aktivně je vyháněli. V roce 1940 krátce uvažovali o vystěhování všech Židů na Madagaskar. Teprve příprava válečného tažení proti Sovětskému svazu vedla k rozhodnutí o systematickém vyvražďování. Komunismus byl nacisty vnímán jako důsledek světového židovského spiknutí, a proto nebyla válka na východě obyčejným konfliktem, ale konfliktem rasovým. Bezprostředně po útoku na Sovětský svaz zahájili nacisté jak vyvražďování Židů na okupovaných sovětských územích, tak i systematickou genocidu Židů ve zbytku Evropy. Vyvražďování probíhalo dvojí formou. Na dobytém **území Sovětského svazu** byli Židé (a další skupiny obyvatel) likvidováni přímo na místě, často nedaleko původního bydliště. Židé, kteří tvořili až 90 % obětí, byli zpravidla postříleni zvláštními jednotkami Einsatzgruppen, SS, gestapa, oddíly policie, pomocnými jednotkami z řad místního obyvatelstva a poté byli pohřbeni v masových hrobech. V roce 1943 došlo k pokusu většinu důkazů o těchto masakrech zamaskovat, masové hroby byly odkryty a mrtvolky spáleny. Z tohoto důvodu není možné přesně vyčíslit počet obětí. Počet zabitých sovětských Židů se tak odhaduje v rozmezí 900 tisíc až 1,25 milionu.

Židé žijící mimo Sovětský svaz a Polsko byli, mj. kvůli utajení před civilním obyvatelstvem, odvázeni pod záminkou pracovního nasazení na východ, kde nacisté vytvořili **vyhlazovací tábory**, ve kterých byli spolu s Romy, sovětskými válečnými zajatci aj. likvidováni. Ihned po příjezdu do vyhlazovacích středisek byla většinou zavražděna značná část deportovaných. Ostatní – určení na práci – časem podléhali nesnesitelným podmínkám (namáhavá práce, nedostatek vody, potravy, spánku, hygienických prostředků, nevhodné ošacení a obutí) a nelidskému zacházení ze strany dozorců.

Vražedným nástrojem byly zejména **plynové komory**, neprodyšně uzavřené místnosti, kam byli lidé často pod záminkou sprchování nahnáni. Do některých byl vháněn jedovatý plyn vytvářený spalovacími motory, do jiných byly otvorem ve stropě vhozeny tablety cyklonu B, ze kterého se začal uvolňovat působením tepla kyanid. Během několika minut tak mohly být zavražděny tisíce lidí. V některých táborech byly k zabíjení

používány **nákladní automobily s uzavřenou korbou**, do které byly vháněny výfukové plyny. Smutně proslulým symbolem těchto zařízení se stal tábor Osvětim (německy Auschwitz). Ten byl na jedné straně koncentračním táborem likvidačním (fungovalo zde několik plynových komor), na druhé straně také táborem pracovním (statisíce vězňů zde vykonávaly práce pro německý průmysl).

Hovořili se o počtu obětí šoa, nejčastěji se uvádí 6 milionů (údaj uvedl při soudním procesu po válce Adolf Eichmann, který organizoval deportace Židů do ghetta a táborů). Toto číslo ovšem neodpovídá zcela přesně historickému bádání. Odhaduje se, že **během nacistické genocidy bylo zavražděno 5,1–5,8 milionu Židů**. Většina z nich zahynula v likvidačních táborech, asi čtvrtina byla zastřelena německými jednotkami a místními pomocnými sbory, více jak desetina zemřela v ghettech a při transportech.

Emigrace jako způsob záchrany

Je otázkou, zda se Židé mohli výše zmíněné mašinerii vyhnout. Věděli, co je čeká, a mohli před pronásledováním utéct? Možnosti **emigrace** byly velmi omezené a v průběhu let čím dále komplikovanější. Nacistické orgány sice vystěhovalectví Židů podporovaly, ale neustále jej ztěžovaly tím, že židovské uprchlíky ozebračovaly. Úměrně nárůstu pronásledování Židů v Německu a dalších zemích klesal počet zemí, které byly ochotny židovské uprchlíky přijímat. Zejména po „anšlusu“ Rakouska v březnu 1938 zavřely ostatní evropské země, včetně Československa, své hranice a židovské uprchlíky přijímaly pouze ve výjimečných případech. Přestože se v červnu 1938 uskutečnila z podnětu amerického prezidenta Roosevelta konference, jejímž cílem bylo řešit židovské vystěhovalectví, většina zemí se k přijetí židovských uprchlíků postavila velmi neochotně. Zatímco Spojené státy stále dodržovaly systém kvót určující maximální roční počet přistěhovalců z jednotlivých zemí, omezila Velká Británie počet židovských přistěhovalců do Palestiny. Výjimkou, jež potvrzovala pravidlo, bylo přijetí zhruba deseti tisíc dětí z Německa, Rakouska a Československa ve Velké Británii. Od začátku druhé světové války bylo stále obtížnější získávat víza a následně se i do – často velmi vzdálených zemí, například v Latinské Americe – dostat. I z tohoto důvodu byla pro mnohé poslední šancí ilegální imigrace do Palestiny. Skupiny Židů ze střední Evropy se plavily po Dunaji (který platil jako mezinárodní voda) až k Černému moři a odtud – za velké nejistoty a na lodích, jež často nebyly vhodné pro plavbu po moři – do Palestiny. Z československých Židů, kterým se podařilo před nacisty uprchnout, se mnozí připojili k československé zahraniční armádě a bojovali za osvobození Československa.

VZNIK NOVODOBÉHO STÁTU IZRAEL

V listopadu 1947 rozhodla Rada OSN o rozdělení britského území v Palestině na dvě oblasti – židovskou a arabskou. V té době již bylo zřejmé, že veškerá britská řešení pro tuto oblast selhávají. Britové se tak rozhodli Palestinu k počátku srpna 1948 opustit. Britské rozhodnutí však klid oblasti nepřineslo. Mezi Araby a Židy se prohlubovaly konflikty, které měly leckdy charakter teroristických akcí, často se však blížily skutečným válečným bojům a postihovaly i stále ještě přítomné Brity. **14. května 1948** byl vyhlášen **samostatný židovský stát Izrael**. Arabové s řešením OSN nesouhlasili, a proto vypukla první arabsko-židovská válka. Poněkud překvapivě, možná i díky dodávkám zbraní z Československa, zvítězili Židé, a moderní stát Izrael obhájil svou existenci. Jeho vznik se často zjednodušeně dává do příčinných souvislostí s šoa. Mnohem důležitější pro vznik Izraele však byl „budovatelský“ sionistický program dlouholeté židovské emigrace, židovské protibritské hnutí na palestinském území a situace ostatního evropského židovského obyvatelstva, které mělo eminentní zájem opustit Evropu. Klíčový byl samozřejmě postoj tehdejších supervelmocí – USA i SSSR –, které (ačkoliv každá z jiných důvodů a s jiným očekáváním) vznik samostatného státu podpořily.

VÝZNAMNÉ UDÁLOSTI V HISTORII ŠOA

Leden 1933 – jmenování Adolfa Hitlera kancléřem Německa

Do čela německého státu (tzv. Výmarská republika) byl jmenován **nový kancléř** (ministrský předseda) **Adolf Hitler**, představitel nejsilnější politické strany NSDAP. Pod jeho vedením se Německo proměnilo v totalitní diktaturu s nacistickou ideologií – Německá (Velkoněmecká) říše. Hitler soustředil veškerou moc ve svých rukou a stal se führerem (vůdcem). Došlo k rušení politických stran, ochromení parlamentu, vytvoření koncentračních táborů pro skutečné i domnělé nepřátele. Následovaly první útoky na židovské obyvatelstvo (bojkot židovských obchodů, zákaz zastávat některé úřady, vykonávat určitá povolání aj.).

Září 1935 – vyhlášení norimberských zákonů

V nacistickém Německu byly vyhlášeny tzv. norimberské zákony, rasisticky orientované zákony na „ochranu německé cti a krve“. Na základě rasové teorie vymezovaly pojem Žid. Lidé, kteří spadali pod toto označení, se stali občany druhé kategorie – ztratili volební právo, byl jim znemožněn sňatek s „áriji“ aj.¹

Listopad 1938 – křišťálová noc

Pod záminkou odplaty za zavraždění nacistického diplomata v Paříži židovským mladíkem proběhl v Německu (včetně již tehdy připojeného Rakouska a Sudet) státem organizovaný pogrom zaměřený proti synagogám a židovským obchodům, zvaný křišťálová noc. Název „křišťálová noc“, který zlehčuje hrůzu protižidovského násilí, snad zavedli sami nacisté, údajně podle skla z rozbitých výloh a oken židovských obchodů, domů, synagog. Židé byli šikanováni, zabíjeni (podle odhadů asi 100–500 lidí), deportováni do koncentračních táborů (cca 30 tisíc lidí).²

Podzim 1939

Německo porazilo v bleskové válce Polsko a získalo území, v němž žilo přes 2 miliony Židů. Přes 1 milion polských Židů pak žilo na území anektovaném Sovětským svazem (SSSR je na základě předválečné smlouvy s Německem vojensky obsadil a připojil ke svému území). Němci vydali na obsazeném území výnosy proti židovskému obyvatelstvu – zavedli pracovní povinnost, povinné označení, zákaz změny místa pobytu apod. Začali vytvářet ghetta (největší byla ve Varšavě, Lodži a Krakově), do nichž byla deportována drtivá většina polské židovské populace, ale i Židé a další vězni například z Čech a Rakouska.

Březen 1941 – vybudování koncentračního tábora Osvětim-Březinka

Říšský vůdce SS Heinrich Himmler rozhodl o vybudování koncentračního tábora **Osvětim-Březinka** (Auschwitz II. – Birkenau). Koncentrační tábor Osvětim I. existoval již od poloviny roku 1940. Nacisté zde vybudovali největší nacistické vyvražďovací středisko, kde v září 1941 došlo k prvnímu zplynování (oběťmi byli sovětsí váleční zajatci). V Osvětimi bylo postupně zavražděno asi 1 milion Židů, 75 tisíc Poláků, přes 20 tisíc Romů a další vězni.³ Vybudování tábora v Březince souviselo s otvíráním dalších vyhlazovacích táborů, jež vznikaly od začátku roku 1942.

Léto 1941 – útok Německa na Sovětský svaz

V létě 1941 proběhl překvapivý a zpočátku velmi úspěšný nacistický útok na Sovětský svaz. Totální válka, jejímž cílem bylo úplné zničení nepřítele a jejíž tíhu neslo civilní obyvatelstvo okupovaných území, byla prováděna tažením proti komunistickým politickým komisařům a Židům. Na dobytém území působily speciální jednotky

Einsatzgruppen (doslova: „jednotky nasazení“), jejichž cílem bylo vyhledávat, shromažďovat a také likvidovat židovské obyvatelstvo, partyzány a další skupiny. Byly podporovány jednotkami SS, německou armádou, policií a místními milicemi. Většina židovských obětí byla zastřelena z těsné blízkosti a pohřbena v hromadných hrobech. Například v září 1941 bylo na místě zvaném Babí Jar povražděno na 33 tisíc Židů z Kyjeva a okolí. Celkový počet takto zmasakrovaných se dá jen stěží odhadnout, badatelé odhadují počet zavražděných na území Sovětského svazu na 1,25 milionu Židů a stovky tisíc dalších obětí.⁴

Listopad 1941 – zprovoznění ghetta Terezín

V listopadu 1941 dorazil do Terezína první transport židovských vězňů. Terezín byl původně shromažďovacím ghettem pro Židy z protektorátu. Postupně se však jeho účel rozšiřoval na decimální (nevhodné podmínky vedly k ohromné úmrtnosti), tranzitní (Židé byli z Terezína dál transportováni na východ) a propagandistický (Terezín měl být světu představován jako „vzorové“ místo nacistického zacházení se Židy). Kromě českých a moravských Židů sem byli deportováni vězni z Německa, Rakouska, Nizozemska, Dánska, Slovenska a Maďarska.⁵

Prosinec 1941 až jaro 1942 – další vyhlazovací tábory v provozu

Byla zahájena činnost čistě vyhlazovacích táborů v Chelmnu, Belzecu, Sobiboru a Treblince. V těchto zařízeních byli vězni během několika minut téměř bez selekce likvidováni. Z příchozích transportů bylo vybráno jen několik málo jedinců, určených pro práci v táborech. V provozu byly do podzimu 1943, kdy se nacisté pokusili – i kvůli vzpourám vězňů v Treblince a Sobiboru – veškeré stopy o těchto zařízeních zahltit.⁶

Leden 1942 – Konference ve Wannsee

Pod vedením zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha se sešla schůzka představitelů různých částí nacistické správy. Cílem tohoto setkání bylo rozpracovat technické a organizační detaily k zajištění úspěšnosti „konečného řešení“, zejména deportací Židů ze střední a západní Evropy.⁷

1942–1944 – masové deportace Židů do Osvětimi

Na jaře 1942 začaly postupné masové deportace Židů z různých částí Evropy, například ze Slovenska, Nizozemska, Francie, Řecka, Belgie, Itálie aj., do Osvětimi. V říjnu 1943 se většině dánských Židů podařilo utéct do neutrálního Švédska. Poslední oblastí, odkud byli deportováni Židé do Osvětimi, bylo Maďarsko. Po okupaci Maďarska na jaře 1944 Němci nechali během několika málo měsíců značnou část početného a do té doby relativně chráněného maďarského židovského obyvatelstva vyvraždit. Významnou roli v genocidě maďarských Židů sehráli také maďarští fašisté.⁸

Duben 1943 – povstání ve varšavském ghettu

Varšava byla jedním z největších center židovské populace v předválečné Evropě. Varšavské ghetto bylo zřízeno na podzim 1940. V nesnesitelných podmínkách zde zhruba na 4 % rozlohy města přežívala a postupně umírala jedna třetina varšavského obyvatelstva. Od července do září 1942 probíhaly hromadné deportace přibližně 5000 lidí denně do vyhlazovacího tábora Treblinka. V ghettu zůstalo z původních 450 tisíc 60 tisíc lidí. Když byly v lednu 1943 transporty obnoveny, vyzvala Židovská odbojová organizace k odporu. Ten byl pro nacisty velkým překvapením, a tak transporty opět ustaly. V dubnu 1943 vtrhli nacisté a jejich pomahači do ghetta, aby jej definitivně zlikvidovali. Narazili na měsíc trvající odpor židovských bojovníků, kteří však neměli dostatek zbraní, potravin ani pomoci zvenčí. Ghetto bylo nakonec srovnáno se zemí. Jeho obyvatelé byli postříleni, deportováni do tábora v Treblince nebo Lublinu.⁹

1944 až 1945 – pochody smrti

S koncem války se nacisté rozhodli zahladit stopy po koncentračních táborech. Byla likvidována zařízení, krematoria, písemnosti. Vězni byli vyhnáni na tzv. pochody smrti nebo vlaky transportováni do míst, která byla ještě „bezpečně“ v nacistických rukou. Mnozí vězni zemřeli vyčerpáním, hladem, mrazem nebo byli zavražděni. Předpokládá se, že například z Osvětimi jich takto bylo odvedeno na 60 tisíc.

Leden 1945 – osvobození Osvětimi

Sovětsí vojáci osvobodili Osvětim 27. ledna 1945 (27. leden je dnes Mezinárodním dnem obětí holocaustu). Na místě našli jen několik tisíc vězňů, kteří nebyli schopni chůze, a proto nebyli vyhnáni na pochody smrti, zničené plynové komory a ve skladištích tuny lidských vlasů, obuvi, statisíce mužských a ženských šatů a dalších věcí, připomínajících ty, kteří zemřeli.

Šoa/holocaust

Kromě literatury zmíněné v textu vycházíme především z dlouhodobých zkušeností ze spolupráce s Památníkem Terezín, z francouzského pojetí chápání šoa (Yves Ternon, pojetí pařížského Památníku šoa – Memorial de la Shoah) a ze setkání autora textu s Jehudou Bauerem a jeho knihami. Francouzský vliv se projevil také v užívání termínu **šoa** – hebrejsky **zničení**, kterým v textu označujeme vyhlazení Židů a jenž významově odpovídá skutečnosti lépe než v Čechách běžněji užívaný termín **holocaust** – **zápalná oběť** (z řečtiny).

Žid, nebo žid?

Pravidla českého pravopisu uvádějí, že velké písmeno se píše tehdy, pokud jméno označuje příslušníka národa, malé písmeno v případě, že se jedná o příslušníka náboženského vyznání. Ústav pro jazyk český AV ČR dále doporučuje psát velké písmeno v textech týkajících se holocaustu (z tohoto doporučení vychází i úprava JSNŠ textů o holocaustu, pozn. red.).¹⁰

ZÁVĚREM

Pochopení problematiky holocaustu si v první řadě vyžaduje kladení otázek – optimální je, pokud je žáci přinášejí do výuky sami, případně je můžete inspirovat následujícími otázkami:

- Proč byla většina Němců ochotna podílet se na likvidaci židovského obyvatelstva a dalších skupin?
- Jakou roli v tom hrál strach, antisemitismus, nacistická byrokracie, poslušnost, přesvědčení?
- Jakou roli sehrály v historii holocaustu národy, které si nacisté později porobili?
- Co mohlo vést k záchraně Židů a ostatních skupin, kdo je mohl zachránit?
- Jaké důvody vedly k tomu, že holocaust měl v jednotlivých evropských zemích různý průběh?
- Proč byla většina dánských nebo bulharských Židů během války zachráněna?
- Proč počet židovských obětí z Francie a Čech a Moravy byl zhruba stejný, přestože francouzská předválečná židovská komunita byla až třikrát větší?

Na holocaust je nutno pohlížet z lidského úhlu pohledu – lidé se při takových událostech zpravidla dělí do tří široce definovaných skupin – pachatelé, oběti, přihlížející.

- Jaké vztahy byly mezi kategoriemi obětí, pachatelů, přihlížejících?
- Jaké důvody vedly některé lidi k tomu, aby riskovali životy své a svých blízkých a stali se zachránci?

Toto stručné historické shrnutí bylo napsáno s cílem dát českým učitelům a jejich žákům faktografický přehled k filmům, které budou sledovat. Pokouší se vysvětlit základní pojmy, sestavit přehled klíčových událostí, ale poukazuje také na mnohé problémy a naznačuje některé z otázek, které nás při zkoumání této problematiky napadají nebo napadnou. A v tom by mělo být základní poslání projektu Příběhy bezpráví, přemýšlet a mluvit o minulých událostech a o jejich dopadu na nás.

Autor:

Josef Märc, pedagog a historik

Použité zdroje:

¹ HILBERG, R.: *Pachatelé, oběti a diváci. Židovská katastrofa 1933–1945*. Argo, Praha 2002.

² GILBERT, M.: *Křišťálová noc. Předehra záhuby*. BB art, Praha 2007.

<http://www.holocaust.cz/cz2/resources/pres/kristalovanoc70/kristalovanoc70>

³ DWORKOVÁ, D.; PELT, R. J. van: *Osvětim. Od roku 1270 do současnosti*. Argo, Praha 2006.

KRAUS, O., KULKA, E.: *Továrna na smrt. Orbis, Praha 1956. IV. vydání.*

VRBA, R.: *Utekl jsem z Osvětimi. Sefer, Praha 1998.*

⁴ BROWNING, Ch. R.: *Obyčejní muži. 101. záložní policejní prapor a „konečné řešení“*. Argo, Praha 2002.

GOLDHAGEN, D. J.: *Hitlerovi ochotní katani. NLN, Praha 1997.*

⁵ CHLÁDKOVÁ, L.: *Terezínské ghetto. Památník Terezín, Terezín 2005.*

<http://www.holocaust.cz/cz2/history/jew/czech/terezin/terezin>

http://college.usc.edu/vhi/czech/terezin/Historie_ghetta_Terezin.pdf

http://college.usc.edu/vhi/czech/terezin/Terezinske_ghetto-Mapa.pdf

⁶ ARAD, J.: *Belzec, Sobibor, Treblinka. Vyhlašovaci tábory akce Reinhard*. BB art, Praha 2006.

GLAZAR, R.: *Treblinka, slovo jak z dětské říkanky*. G plus G, Praha 2007.

<http://www.zchor.org/chelmno.htm>

⁷ ROSEMAN, M.: *Setkání ve vile u jezera. Dokořán, Praha 2003.*

⁸ KAMENEC, I.: *Po stopách tragédie*. Archa, Bratislava 1991.

KAMENEC, I.; NIŽŇANSKÝ, E.; HRADSKÁ, K.: *Holocaust na Slovensku I.–III. Nadace Milana Šimečku a ŽNO, Bratislava 2003.*

MLYNÁRIK, J.: *Dějiny Židů na Slovensku*. Academia, Praha 2005.

POJAR, M. (ed.): *Stín šoa nad Evropou. Židovské muzeum v Praze, Praha 2002 (sborník přednášek)*.

⁹ LEVVIN, A.: *Pohár slz. Deník varšavského ghetta*. Academia, Praha 2008.

http://www1.yadvashem.org/yv/en/exhibitions/warsaw_ghetto/organization.asp

¹⁰ <http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=žid&ref=Žid>

Odkazy:

Holocaust.cz

www.holocaust.cz

Neztratit víru v člověka... Protektorát očima židovských dětí (projekt Židovského muzea v Praze)

www.neztratitviru.net

Památník Terezín

www.pamatnik-terezin.cz

Terezínská iniciativa

www.terezinstudies.cz

Zmizelí sousedé (projekt Židovského muzea v Praze)

www.zmizeli-sousedecz

Židovské muzeum v Praze

www.jewishmuseum.cz

Task Force for International Cooperation on Holocaust Education, Remembrance, and Research (ENG)

www.holocausttaskforce.org

United States Holocaust Memorial Museum (ENG)

www.ushmm.org

Yad Vashem (ENG)

www.yadvashem.org

Doporučená literatura:

ADLER, H. G.: Terezín 1941–1945. Tvář nuceného společenství. Barrister & Principal, Praha 2007.

BAUER, J.: Úvahy o holocaustu. Academia, Praha 2009.

BEDNAŘÍK, P.: Arizace české kinematografie. Karolinum, Praha 2003.

BONDYOVÁ, R.: Jakob Edelstein. Sefer, Praha 2001.

BROD, T.; KÁRNÝ, M.; KÁRNÁ, M. (ed.): Terezínský rodinný tábor v Osvětimi-Birkenau. Nadace Tereziánská iniciativa, Melantrich, Praha 1994.

BROWNING, Ch. R.: Obyčejní muži. 101. záložní policejní prapor a konečné řešení v Polsku. Argo, Praha 2002.

ELIAS, R.: Naděje mi pomohla přežít. Sfinga, Ostrava 1994.

FRANKOVÁ, A.: Deník. Triáda, Praha 2004.

GLAZAR, R.: Treblinka, slovo jako z dětské říkanky. G plus G, Praha 2007.

GOLDHAGEN, D. J.: Hitlerovi ochotní katani. Lidové noviny, Praha 1997.

HILBERG, R.: Pachatelé, oběti a diváci. Židovská katastrofa 1933–1945. Argo, Praha 2003.

KAMENEC, I.: Po stopách tragédie. Archa, Bratislava 1991.

KÁRNÝ, M.: Konečné řešení. Genocida českých židů v německé protektorátní politice. Academia, Praha 1991.

KÁRNÝ, M. (ed.): Tereziánská pamětní kniha. Židovské oběti nacistických deportací z Čech a Moravy, 1941–1945, I., II. sv. Nadace Tereziánská iniciativa, Melantrich, Praha 1995.

KREJČOVÁ, H.; SVOBODOVÁ, J. (ed.): Postavení a osudy židovského obyvatelstva v Čechách a na Moravě v letech 1939–1945.

ÚSD AV ČR, Maxdorf, Praha 1998.

KREJČOVÁ, H.; SVOBODOVÁ, J.; HYNDRÁKOVÁ, A.: Židé v protektorátu. Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942.

Dokumenty. ÚSD AV ČR, Maxdorf, Praha 1997.

KRYL, K.: Osud vězňů tereziánského ghetta v letech 1941–1944. Doplněk, Brno 1999.

KŘÍŽKOVÁ, M. R.; KOTOUČ, J.; ORNEST, Z.: Je mojí vlastní hradba ghetta? Básně, prózy a kresba tereziánských dětí. Aventinum, Praha 1995.

KUKLÍK, J.; GEBHART, J.: Druhá republika 1938–1939. Paseka, Praha 2004

KULKA, E.: Židé v československé Svobodově armádě. Naše vojsko, Praha 1990.

KULKA, E.: Židé v československém vojsku na západě. Naše vojsko, Praha 1992.

LAGUS, K.; POLÁK, K.: Město za mřížemi. Baset, Praha 2006.

LIPSTADTOVÁ, D. E.: Popírání holocaustu. Sílicí útok na pravdu a paměť. Paseka, Litomyšl 2001.

POJAR, M. (ed.): Stín šoa nad Evropou. Sborník přednášek z cyklu uvedeného ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze v lednu 2000 až prosinci 2001. Židovské muzeum v Praze, Praha 2001.

POŠOVÁ, K.: Jsem, protože musím... Prostor, Praha 2003.

PRESSBURGER, Ch.: Deník mého bratra. Trigon, Praha 2004.

ROSEMAN, M.: Setkání ve vile u jezera. Konference ve Wannsee a konečné řešení židovské otázky. Dokořán, Praha 2003.

SEEMANN, R. (ed.): *Ghetto Litzmannstadt, 1941–1944. Dokumenty a výpovědi o životě českých židů v lodžském ghettu. Ústav mezinárodních vztahů, Praha 2000.*

VRBA, R.: *Utekl jsem z Osvětimi. Sefer, Praha 1998.*

Poslední aktualizace: 09/2012